

SEGYEVY DÁNIEL ZOLTÁN\*

## Magyarország 1:200 000-es méretarányú néprajzi térképe<sup>1</sup>

### Bevezetés

A nagy múltra visszatekintő<sup>2</sup> magyar vonatkozású etnikai térképezés történetével összegző jelleggel már számos írásban foglalkoztak.<sup>3</sup> A kutatásaim központi elemét képező Magyarország 1:200 000-es néprajzi térképe (1918) egy kéziratos térkép, amely Magyarország területét 45 szelvényen dolgozza fel. Mindössze 23 sorozat készült el belőle 1918 októbere és 1919 januárja között. A térkép a vesztes első világháborút követő béketárgyalásokra készült, annak első és legtöbb munkát igénylő darabja, Fodor Ferenc szerint<sup>4</sup> korának legnagyobb méretű néprajzi térképe volt. Ezeken a béketárgyalásokon a földrajzi érvelés a korábbinál jóval nagyobb

---

\* Segyevy Dániel Zoltán, ELTE TTK Geográfus Msc, Bolyai Kollégium, KSH Könyvtár, kutató, [daniel.segyevy@ksh.hu](mailto:daniel.segyevy@ksh.hu)

<sup>1</sup> A cikk létrejöttét a Pallas Athéné Geopolitikai Alapítvány támogatta.

<sup>2</sup> Már 1664-ből is ismertünk magyar vonatkozású, etnikai jellegű adatokat települési szinten tartalmazó térképet. L. Sanson, Nicolas: Principatue de Transilvanie / tirée de W. Lazius, de I. Sambucus, et de G. Mercator &c. Par le Sr. Sanson d'Abbev. Geogr. ord.re de sa Maj.té ; I. Lhuillier fecit. Párizs, 1664.

<sup>3</sup>Összefoglaló művek: Fodor Ferenc: *A magyar térképírás...*, i. m., 1954-55, 441.; Kocsis Károly: *Vegyes etnikumú területek...*, i. m., 1989.; Uő: *Adalékok az etnikai földrajzi kutatások ...*, i. m., 1996, 167–180. Tátrai Patrik: *Válogatott bibliográfia...*, i. m., 2007. 61.; Kocsis Károly – Tátrai Patrik: *Contributions to the history of the Hungarian ethnic mapping...*, i. m., 2009.. Gercsák Gábor – Klinghammer István: *Lapok a Kárpát-medence etnikai térképezésének történetéből*. 2010. <http://www.matud.iif.hu/2010/06/02.htm> (2014-12-28).

A magyar etnikai földrajz és -térképezés jelenlegi megközelítéseit, vizsgálati terepét, kérdéseit, töréspontjait Tátrai Patrik foglalta össze. L. Tátrai Patrik: *Utak és értelmezések...*, 2014, i. m., 45–65.

<sup>4</sup> Fodor Ferenc: *A magyar térképírás...*, i. m., 1954-55, 380.

hangsúlyt kapott,<sup>5</sup> az egyes országokban a földrajztudomány nemzeti tudománnyá válva fonódott össze a politikai döntéshozattal. A térkép elkészítésének körülményeiről leginkább Kogutowicz Károly 1918-as cikke<sup>6</sup> tudósít,<sup>7</sup> melyet kiegészítenek a feltárt levéltári források. A további szakirodalmi tételek többnyire másodhivatkozások,<sup>8</sup> kiemelendő azonban Cholnoky Jenő 1920-as, többkötetes, a trianoni béke delegáció működését bemutató művének bevezető tanulmánya.<sup>9</sup> 1919. novemberi keltezéssel, vélelmezhetően 1919 februárjában, 1:300 000-es méretarányban, teljesen nyomtatott verzióban is elkészült a térkép.<sup>10</sup> Ehhez később többnyelvű mutató is készült.<sup>11</sup>

### *A kivitelezés*

Kogutowicz cikke részletesen ír a kivitelezés körülményeiről. A térkép megszerkesztése az erre kiírt pályázat nyomán októberben kezdődött el. A pályázatot ő nyerte, de később csatlakozott hozzá a szerkesztésben Bátky Zsigmond is. A térképhez először új alaptérképet szerkesztettek. Erre azért volt szükség, mert bár a III. katonai felmérés nyomán rendelkezésre állt egy 1:200 000-es topográfiai térkép, de két jelentős hiányossága volt. A térkép névanyaga nem volt egységes, az időközben lezajlott település-törzskönyvezésre még nem volt tekintettel. Ez a kis részlet is jól

<sup>5</sup> A trianoni békeelőkészületek összefoglalását l. 2000. i. m., [http://www.hhrf.org/kisebbsegkutataskk\\_2000\\_02/cikk.php?id=244](http://www.hhrf.org/kisebbsegkutataskk_2000_02/cikk.php?id=244) (2014-12-28).

<sup>6</sup> Kogutowicz Károly: *Magyarország...*, i. m., 1918, 320–326.

<sup>7</sup> Ezt a cikket Fodor Ferenc egyébként a „jelentéktelen apróságok” között tartja számon. Lásd: Fodor Ferenc: *A magyar földrajztudomány története...*, i. m., 2006, 365.

<sup>8</sup> Kiemelendő azonban ezek közül Kocsis Károly 1989-es tanulmánya, amelyben az etnikai földrajzi kutatások újraindulásával párhuzamosan először említi a térképet a modern szakirodalomban. A térkép (illetve 1940-es utódjának) módszertanát egy ábra segítségével be is illeszti a térképszerkesztési gyakorlatok sorába. Kocsis Károly: *Vegyes etnikumú területek ...*, i. m., 1989, 8.

<sup>9</sup> Cholnoky Jenő: *A magyar béketárgyalások...*, i. m., 1920, I-X.

<sup>10</sup> Bátky Zsigmond – Kogutowicz Károly: *Magyarország néprajzi térképe...*, i. m., 1919. L. Filep Antal cikkeit: *Kilencven éve jelent...* i. m., 2010, első rész, Filep Antal: *Kilencven éve jelent...*, i. m., 2010, második rész, Filep Antal: *A történeti Magyarország...*, i. m., 2013.

<sup>11</sup> Bátky Zsigmond – Kogutowicz Károly: *Névmutató...*, i. m., 1919, 64.

mutatja, hogy a térkép, mint a korszakban sok más alkotás, alapvetően politikai (nemzeti) célok elérését szolgálta. A térkép másik hiányossága az volt, hogy nem tartalmazta a települések közigazgatási határait. Ezek pótlására az 1:144 000-es méretarányú adókataszteri térképeket használták fel, több-kevesebb sikerrel.<sup>12</sup> A térkép eredetileg 53 lapos lett volna,<sup>13</sup> azonban – elismervén Horvátország önállósodását – a végleges mű 45 lapon ábrázolta az akkori Magyarország területét, Horvátország és Szlavónia nélkül.

Eredetileg a horvát területeket is fel kívánták dolgozni, ezt bizonyítja az is, hogy a Néprajzi Múzeumban található egy olyan sorozat, amely ezeknek a területeknek a szelvényeit is tartalmazza. Azonban a terület ábrázolását már a kivitelezés kezdeti szakaszában elvethették, hiszen az alaptérképnek ezek a szelvényei adattartalommal nem bírnak.

Az alaptérképek nyomtatását és sokszorosítását a Magyar Királyi Állami Nyomda végezte. A térképlapok szegélyén az áll, hogy a térképet „készítette a M. kir. közp. statisztikai hivatal”. Ez az információ elsőre zavarba ejtőnek tűnik, s ebből a szegélyfeliratból következik az, hogy a térképsorozatot több közgyűjtemény katalógusa – tévesen – kizárólag a KSH-hoz köti. A térkép szükségességének a Magyar Földrajzi Társaságban való felmerülését és a pályázat lebonyolítását követően – minisztériumi támogatással<sup>14</sup> – valóban a Központi Statisztikai Hivatal segítségével, annak épületében kezdődött meg a munka. Teleki Pál Buday Lászlóval, a KSH akkori elnökével közösen két beadványt is intézett az Ipar és Kereskedelemügyi Minisztériumhoz ez ügyben.<sup>15</sup> A KSH-val való kapcsolatfelvételtől, illetve a munkálatoknak a Magyar Földrajzi Társasághoz kötődő felelőseiről elutazása, majd megbetegedése (spanyolnátha) előtt maga Teleki rendelkezett. Erről tudósít Telekinek Bátky Zsigmondhoz 1918. október 10-én írott levele is, amelyben beszámol Bátkynak a térkép előkészületeinek ügyében Kogutowicz Károlyval Budaynál tett látogatásairól:

---

<sup>12</sup> Kogutowicz Károly: *Magyarország...*, i. m., 1918, 325.

<sup>13</sup> Uo. 324.

<sup>14</sup> Cholnoky Jenő: *A magyar béketárgyalások...*, i. m., 1920, VII.

<sup>15</sup> Papp-Váry Árpád: *Teleki Pál a kartográfus...*, i. m., 1992, 83.

Magyar Földrajzi Társaság levéltári anyagai 1918/16.

„Budapest, 1918. október hó 10-én

Igen tisztelt Bátky dr. Ur!

*Telefonon nem tudván megtalálni, így kérem arra, hogy méltóztassék felkeresni Csánki Dezsőt, aki szeretné a néprajz-történelmi térképek dolgát beszélni és támogatást nyújtani a levéltár részéről minden tekintetben. Ugyanekkor kérném őt felszólítani mindnyájunk nevében az előadás ciklusban való részvételre. –Több urnak irtam és felkértem őket, hogy Bátky Dr. urhoz címezzék válaszaikat.*

*Kohutovizttal kétszer voltunk Budaynál, minden rendben van, a munka megindul, a részleteket Kohutovitz majd elmondja.- Én délben elutazom, címemet az Országos Hadigondozó Hivatalban tudják, ha bármi tekintetben szükséges, kéren nekem a Hivatal által sürgönyöztemi, vagy express levelet küldeni. - Nyolc nap mulva ujraitt akarok lenni, legalább néhány napra, hogy a továbbiakat megbeszélhesük.*

*Őszinte hive  
Teleki Pál”*

Teleki maga betegsége miatt a következő hetekben háttérbe húzódott, a térkép közvetlen megszerkesztésében nem vett részt. Teljesen nem is volt megelégedve ezzel a térképpel, így látott hozzá Nopcsa Ferencsel az anamorf kartodiagram-módszerü<sup>16</sup> Carte Rouge megrajzolásához, amely, ha politikai eredményeket nem is, de a szakmai elismertséget meghozta készítője számára, aki ennek nyomán később a török-brit (iraki) határt megállapító Moszul Bizottság tagja is lett.

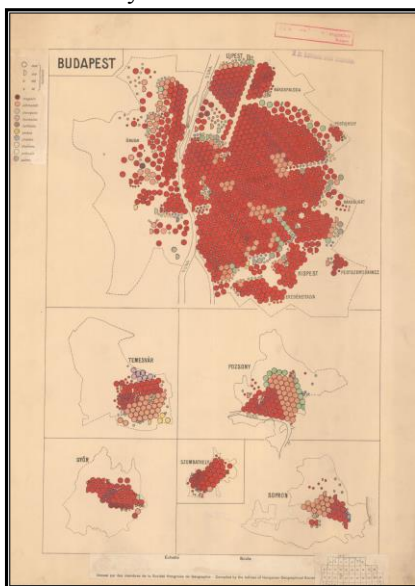
A térképsorozatot eredetileg 4 példányban tervezték elkészíteni, ez a szám növekedett később 23-ra.<sup>17</sup> A munkálatokban a Magyar Földrajzi Társaság levéltári anyagai szerint<sup>18</sup> Hézszer Aurél, Littke Aurél és Schmidt Tibold vettek részt Kogutowicz Károlyon és Bátky Zsigmondon kívül. Az alaptérképen utólag helyezték el a népesség nagyságát szimbolizáló köröket, félköröket, amelyekből a nagyobb kör 1000 főt, a nagyobb félkör 500 főt, a kisebb kör 100 főt, a kisebb félkör pedig hozzávetőleg 50 főt reprezentált. Az egyes

<sup>16</sup>Bartos-Elekes Zsombor: *A képpé formált adat...*, i. m., 2002. 6. 1. <http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/sc/sc12/09bezs.pdf> (2015-02-16)

<sup>17</sup>Kogutowicz Károly: *Magyarország...*, i. m., 1918, 324.

<sup>18</sup>Magyar Földrajzi Társaság levéltári anyagai, 1919/10.

kategóriákhoz tartozó körök nagysága egyenesen arányos volt a népességekategóriák nagyságával. A konkrét méret meghatározásánál ügyelniük kellett arra, hogy az egyes körök területe nagyjából egybeessen az ábrázolt népesség földrajzi térben elfoglalt helyével, településterületével. Ezt megegyezéses alapon oldották meg.<sup>19</sup> Az egyes településekhez tartozó jeleket úgy igyekeztek elhelyezni, hogy az hozzávetőlegesen visszatükörözze a település földrajzi alakját. Mindezeket figyelembe véve végül sikerült olyan megoldást találniuk, ahol a jelek „nem vesznek el” a tér(kép)ben, és a legtöbb települést sikerült a saját közigazgatási határai között ábrázolni. Ugyanakkor 6 település, Budapest, Temesvár, Pozsony, Győr, Szombathely és Sopron esetében erre a választott kategóriák mellett nem volt lehetőség, így azokat külön lapon ábrázolták. Az eredeti szelvényeken ezen települések teljes közigazgatási területét feketével színezték ki. Ez az eljárás, noha alkalmazása indokoltnak tűnik, rontja a vonatkozó szelvények vizualitását.

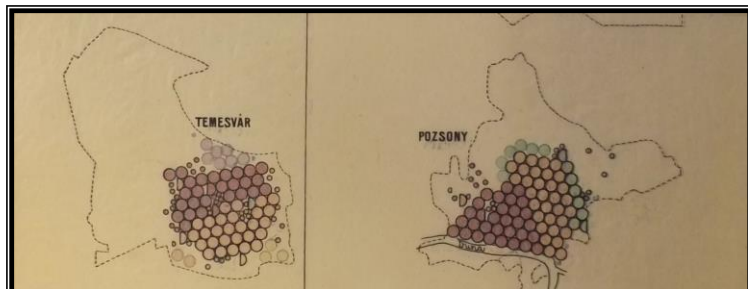


1. ábra: A Báltky-Kogutowicz sorozat külön lapon ábrázolt települései

Lelőhely: Hadtörténelmi Levéltár Térképtára B IX c 1083/I

<sup>19</sup> Kogutowicz Károly: *Magyarország...*, i. m., 1918, 323.

A vállalkozás háttéradatait a KSH biztosította és készítette elő. A térképet menet közben is igyekeztek korrigálni, erre utal például az, hogy a vállalkozás elején elkészített olajpapiros sorozat adattartalma apróbb különbségeket mutat a végleges, színezett verziókhöz képest.<sup>20</sup>



2. ábra: A színezett (alsó réteg) és az olajpapiros sorozat (felső réteg) közötti különbségek Temesvár és Pozsony példáján  
Lelőhely: Hadtörténelmi Levéltár Térképtára B IX c 1083/I (színezett), B IX c 1083/II (hártypapír)

Noha a Központi Királyi Statisztikai Hivatallal való kiváló együttműködésről ír cikkében Kogutowicz Károly, a módszertant illetően véleménykülönbségek adódtak. Az eredeti, Kogutowiczék által preferált eljárás hangsúlyos eleme volt ugyanis, hogy a külterületi népességet a valós földrajzi helyén ábrázolják.<sup>21</sup> Erre az 1910-es népszámlálás biztosított először – ha nem is teljes körű – lehetőséget.<sup>22</sup> A KSH viszont nem tartotta elégségesnek a külterületre gyűjtött adatok mennyiségét, továbbá túlságosan bonyolultnak és hosszadalmasnak tartotta a kivitelezést, így párhuzamosan hozzálátott egy másik térképsorozat megszerkesztéséhez, ugyanarra az alaptérképre. A végeredmény majdnem megegyezik a Bátky–Kogutowicz-térképpel, viszont alapvető különbség, hogy a népességet szimbolizáló körök az egyes települések központjába halmozva jelennek meg, így ez a térkép

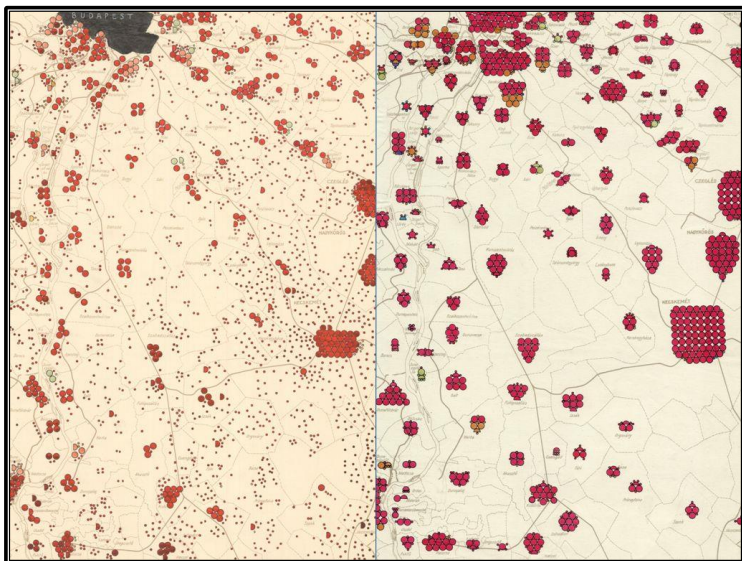
<sup>20</sup> Itt szeretném megköszönni Hegedüs Ábelnek, a Hadtörténelmi Levéltár Térképtára munkatársának, hogy felhívta a figyelmemet erre az anomáliára.

<sup>21</sup> Kogutowicz Károly: *Magyarország ...*, i. m., 1918, 323.

<sup>22</sup> Uo. 321.

egyáltalán nem ábrázol külterületi adatokat.<sup>23</sup> A módszer alkalmazásának két célja volt: a népességszám gyors összeszámlálhatósága, továbbá a kivitelezés felgyorsítása, amely körülmény rendkívül fontos volt a napi szinten változó kül- és belpolitikai helyzet közepette. Az így kapott térképek tulajdonképpen nagyon érdekes módszertani „ikreknek” tekinthetők.

Apró különbség, hogy a KSH-ban lévő sorozatok csak háromféle népességszám-kategóriát különböztetnek meg, nem tartalmazzák a legkisebb, az 50 főt reprezentáló félköröket. Emellett a KSH-sorozatokban csak Budapestet ábrázolják külön lapon, a másik öt kisebb város esetében a szabályosabb elhelyezés miatt már volt lehetőség az eredeti szelvényeken történő ábrázolásra.



3. ábra: A Bátky–Kogutowicz- és a KSH-ban készült sorozatok település-ábrázolásai közötti különbség  
Lelőhely: Hadtörténeli Levéltár Térképtára B IX c 1083/I (bal), KSH Könyvtár TC 722 (jobb)

<sup>23</sup> Ezzel a módszerrel a KSH elkészítette a vallások, az írni-olvasni tudók és a magyarul tudók térképét is ugyanerre az alaptérképre.

A fenti ábrán, jól láthatjuk a két módszer közötti különbségeket. A térképeken alkalmazott tematikus módszer a pontmódszer.

### *Módszertani előzmények*

Kogutowicz a Magyar Földrajzi Társaság hallgatósága számára 1918. december 21-én tartott előadásában legközvetlenebb történelmi előzménynek a KSH-ban készült kördiagramos, 1908-as térképet<sup>24</sup> tartotta. Ezzel a módszerrel ugyanakkor nem volt teljesen elégedett, mert szerinte a nagyobb településekhez tartozó kördiagramok elfedik a kisebb települések kördiagramjait.

Saját térképe módszertanát illetően Alfred Hettner<sup>25</sup> abszolút adatokkal dolgozó népességstatisztikai alaptérképére, illetve az ezzel kapcsolatban az 1899-es VII. Geográfuskongresszuson,<sup>26</sup> Berlinben elhangzott módszertani előadására<sup>27</sup> hivatkozott,<sup>28</sup> s ez a körülmény módszertanilag bekapcsolja a térképet a nemzetközi tudományos vérkeringésbe.

Hettner előadásában, illetve az e tárgyban megjelent cikkeiben<sup>29</sup> a népesség abszolút adatokkal való ábrázolási lehetőségeit vizsgálta. A Carl Uhlig által készített, Heidelberget és környékét ábrázoló térkép vázlaton mutatta be módszerét. A népesség abszolút számát Hettner kis négyszögekkel jelölte. A négyszögeket jobbnak tartotta a köröknél, illetve ellipsziseknél, mert szerinte az adott népességszám-kategóriához tartozó négyszög alakjával a lakott területek topográfiai

<sup>24</sup>A Magyar Állam Közigazgatási Térképe. Anyanyelvi adatokkal kiegészítette a M. Kir. Központi Stat. Hivatal. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1908. A keletkezés körülményeiről, illetve a tudománynak és a politikának a nemzetiségi kérdés kiéleződése kapcsán történő összefonódásáról lásd: Keményfi Róbert: *Nemzeti, vallási és hagyományos gazdálkodási terek...*, i. m., 2006, 186.

<sup>25</sup>Érdekesség, hogy eközben Hettner 1917-es művében meglehetősen kritikusan fogalmaz a szövetséges Osztrák-Magyar Monarchia, és benne Magyarország etnikai viszonyairól, belső egységéről. L. Hettner, Alfred: *Der Friede und die Deutsche Zukunft...* i. m., 1917, 102.

<sup>26</sup>Berecz Antal: *A Berlinben tartott VII-dik Nemzetközi Földrajzi Kongresszus...*, i. m., 1899, 274–282.

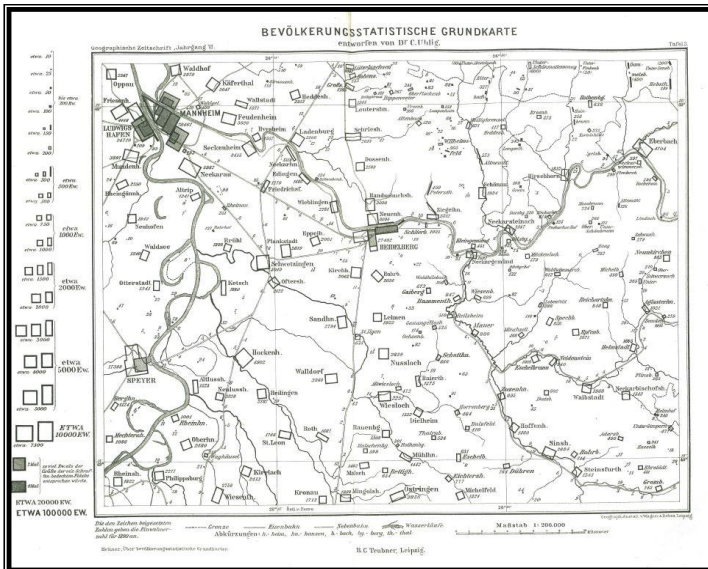
<sup>27</sup>Hettner, Alfred: *Über bevölkerungsstatistische Grundkarten...*, i. m. 1901, 502–510.

<sup>28</sup>Kogutowicz Károly: *Magyarország...*, i. m., 1918, 323.

<sup>29</sup>Hettner, Alfred: *Über bevölkerungsstatistische Grundkarten...*, i. m., 1900.; Hettner, Alfred: *Über die Untersuchung...*, i. m., 1901, 498–514.



viszonyait jobban ki lehet fejteni.<sup>30</sup> A térképen minden egyes ott élő ember szerepel, emellett meglehetősen részletes a térkép jelmagyarázata: a legkisebb jel kb. 10 főt, a nagyobbak 25, 50, 100, 150, 200, 300, 500, 750, 1000, 1500, 2000, 3000, 4000, 5000, illetve 10 000 főt jelölnek. A jelek nagysága arányos az ábrázolt népesség számával, azonban a növekedés az egyes kategóriák kerekített értékei szerint fokozatos. A jelek nagysága 10 000 feletti népességnél már nem növekszik tovább, hanem színezéssel, illetve sraffozással vesz fel kétszeres, illetve négyszeres értéket. A „szorzó” alkalmazásával elkerülhető, hogy a négyszög nagyobb területet foglaljon el, mint ami a lakott terület valós földrajzi kiterjedésének megfelel.



4. ábra: Uhlig, Carl: Bevölkerungssstatistische Grundkarte B. C. Teubner, Leipzig, 1900  
Lelőhely: Leibniz Institut für Länderkunde könyvtára, VII 225 – 1900. (Lipcse)

<sup>30</sup> Hettner, Alfred: *Über bevölkerungsstatistische Grundkarten...*, i. m., 1900, 187.

A térkép legérdekesebb vonása, hogy a külterületi népességet, ahol az adatok rendelkezésre állnak, különválasztottan, a valós földrajzi helyén tünteti fel, a lehető legkisebb értékig lemenve. Így fordulhat elő, hogy például a Speyer melletti Altlußheim-hez tartozó, összesen 22 fő által lakott négy különálló vasúti őrház adatait is ábrázolták.<sup>31</sup> Ez az eljárás legnagyobb újdonsága, hiszen így feltárul előttünk a településstruktúra és a népességszám viszonya. Az egyes lakott helyek pontos népességszáma minden egyes település neve mellett fel van tüntetve. Ugyanakkor ez a térkép, szemben a későbbi, Kogutowicz által tervezett térképpel, nem utalt semmilyen etnikai dimenzióra.

Hettner későbbi visszaemlékezésében<sup>32</sup> térképészeti vállalkozását nem tartja jelentősnek a pályaképében. Véleménye szerint, bár kialakult módszertani előadása, illetve a tárgyban akkoriban közölt néhány cikke körül némi szakmai diskurzus,<sup>33</sup> érdemi hatást nem váltott ki. Ez változott meg Sten de Geer svéd geográfus<sup>34</sup> 1919. évi Svédország-atlaszával,<sup>35</sup> amelyben Hettner visszaemlékezése szerint az ő módszere került alkalmazásra.

Hogy jobban képet kaphassunk a pontmódszeres térképi ábrázolás fejlődéséről, ezt a térképet<sup>36</sup> is megvizsgáljuk. Sten de Geer, ahogy Kogutowicz is, négyszögek helyett körökkel, illetve pontokkal fejezte ki a népesség abszolút számát. Hettner egyébként ezzel a módosítással kapcsolatban kétségeinek adott hangot.<sup>37</sup> Sten de Geer térképe Hettneréhez hasonlóan etnikai dimenziót nem tükrözött, a módszertani újítás csupán a népesség abszolút száma és a népsűrűség együttes ábrázolásának nehézségeire igyekezett választ adni.<sup>38</sup> A módszer nagyon precíz, objektivitásra törekvő, de csak nagy méretarány mellett használható eredményesen.

<sup>31</sup> Uhlig, C.: *Erläuterungen...*, i. m., 1900, 193.

<sup>32</sup> Pfeifer, G.: *Alfred Hettner...*, i. m., 1960, 64.

<sup>33</sup> L. Hettner, Alfred: *Diskussion...*, i. m., 1901. Hettner, Alfred: *Erwiederung...*, i. m., 1900, 522.

<sup>34</sup> Pályaképét lásd: Leighly, John: *Obituary: Sten de Geer...*, i. m., 1933, 685–686.

<sup>35</sup> Geer, Sten de: *Befolkningens Fördelning i Svergie...*, i. m., 1919, 295+XII.

<sup>36</sup> Angol nyelvű recenzióját lásd: Anrick, Carl Julius: *Karta...*, i. m., 1920.

<sup>37</sup> Pfeifer, G.: *Alfred Hettner...*, i. m., 1960, 64.

<sup>38</sup> A módszertanról bővebben lásd angolul: Geer, Sten de: *A Map of The Distribution...*, i. m., 1922, 72–83. németül: Geer, Sten de: *Anhang Anleitung zur Herstellung...*, i. m., 1921, 12.

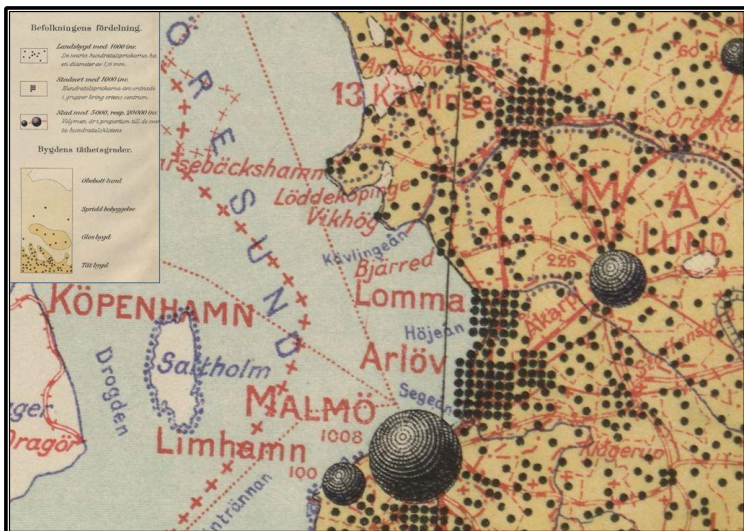
Sten de Geer már korábban is készített pontmódszeres térképet, amely az Ymer svéd földrajzi szakfolyóiratban, Gotland népességi viszonyait bemutató 1908. évi cikkének mellékleteként jelent meg.<sup>39</sup> Más skandináv szerzőknél is látunk példát ilyen térképekre ebből az időszakból. Az ekkoriban készült pontmódszeres térképek alapos áttekintését, illetve rendszerezését adja Prosch 1922-es cikkében.<sup>40</sup>

Sten de Geer 1919-es műve mintegy 295 oldalon keresztül mutatja be Svédország népességi viszonyait. Ehhez tartozik az a külön kötetben megjelent, nagyméretű atlasz, amely 12 lapon mutatja be Svédország népességének területi elhelyezkedését, 1:500 000-es méretarányban. A népességet 1000 fő alatt kisméretű, fekete pontokkal jelölték, amelyek a települések belterületi részein négyzetes alakzatba rendezetten, míg a külterületi részeken a valós földrajzi helyzetnek megfelelően kerültek elhelyezésre. Az egyes pontok 10 főt jelölnek. Az 1000 főnél népesebb települések esetén körökkel ábrázolták a népességet, melyeknek nagysága arányos az ábrázolt népességgel. Ily módon a térkép tulajdonképpen a jel- és pontmódszer egyfajta keveréke. A módszer lényege így tulajdonképpen csak 1000 fős népesség alatt érvényesül. A pontmódszeres ábrázolással egyidejűleg a népesség térbeli eloszlása színezéssel is kifejezésre került. A teljesen fehér terület lakatlan (*Obebott Land*), míg a halványsárga területen szórványszerű népesség él (*Spridd Bebyggelse*), az erősebb sárga pedig a ritkán (*Gles Bygd*), illetve a sűrűn lakott (*Tät Bygd*) területeket jelöli.

---

<sup>39</sup> Geer, Sten de: *Befolkningens fördelning på Gottland...*, i. m., 1908.

<sup>40</sup> Prosch c. V.: *SchwedischeArbeitsverfolge...*, i. m., 1922.



5. ábra Sten de Geer: Karta över befolkningens fördelning Sverige den 1 januari 1917 (részlet)

Lelőhely: Bibliotheca Albertina, Universität Leipzig, Gr.Fol.266  
(Lipcse)

Sten de Geer alkotása nagy visszhangot váltott ki, számos skandináv<sup>41</sup> és észak-amerikai térképmű készült az elkövetkezendő évtizedekben ezen módszer szerint, és elsősorban az angolszász szakirodalomban meglehetősen publicitást kapott.<sup>42</sup>

A fentiek alapján meglehetősen izgalmas elemzési lehetőségeket nyújt a Hettner-, Bátky-Kogutowicz és a Sten de Geer féle térkép alkotta „módszertani háromszög”. Tulajdonképpen arról van szó, hogy Hettner 1899-ben ismertetett módszere csaknem egy időben, 1918-19-ben nagy lökést kapva két irányba fejlődött tovább. Sten de Geer csak kisebb módosításokat hajtott végre, nem lépett ki a népesség-eloszlási dimenzióból, viszont ebben a formában először

<sup>41</sup> Példaként lásd: Mead W. R.: *Atlas over Danmark...*, i. m., 1962, 358.

<sup>42</sup> Az 1941-es Burgenland Atlas, amely elsők között kezelte egységes régióként Burgenlandot, szintén tartalmaz egy etnikai és egy vallási térképet, amely a népességeloszlást illetően egyértelműen Sten de Geer hatását tükrözi. Köszönet az információért Hegedüs Ábelnek. lásd: Bodo, Fritz – Hassinger, Hugo: *Burgenland Atlas...*, i. m., 1941, 21–22.

alkalmazta az eljárást ilyen hatalmas területen, és a nagyközönségnek szánt művét angol nyelvű cikkeinek segítségével sikerrel ágyazta be a nemzetközi szakmai diskurzusba. Ezzel szemben a tisztán pontmódszeres Bátky-Kogutowicz térkép már összetettebb, a pontok (körök) színezésével etnikai (anyanyelvi) dimenzióval bírt, ugyanakkor célja szerint nem tisztán tudományos, hanem politikai megrendelésre készült (ez egyértelműen visszaköszön a térkép magyarokat – és politikai megfontolásokból a németeket – kihangsúlyozó színezésében), így módszertanának megítélését is erősen befolyásolta a történelmi kontextus, amely nagymértékben megnehezítette, illetve speciális csatornákra terelte a tudományos információáramlást. Továbbá fontos körülmény, hogy a Bátky–Kogutowicz-térkép – noha később nyomtatva nagyobb példányszámban is megjelent – eredetileg alig kétfucat példányban készült el a béketárgyalásokra szánt háttéranyagként, s így eleve alkalmatlan volt tisztán tudományos, nemzetközi diskurzusra ebben az időszakban, viszont komoly referencia-anyaggá vált az elkövetkezendő 25 év etnikai térképezése számára Közép-Európában.<sup>43</sup>

A térkép módszertanának eredetét illetően azonban kérdőjelek is felmerülnek. Filep Antal<sup>44</sup> egyik cikkében<sup>45</sup> kifejti azt a '70-es évekbeli előadásához érkezett hozzászólásból kiinduló elméletet, miszerint a térkép módszertanát (különösen a külterületi adatok valós földrajzi helyen történő megjelenítésére vonatkozó elképzelést) Cs. Sebestyén Károly néprajztudóstól vehette át Bátky Zsigmond, hozzájárulás nélkül, visszatartva Cs. Sebestyénnek a Krassó-Szörény vármegyéről, a jelzett módszerrel készült, 1:200 000-es, kéziratos térkép-vázlatát. Ez azonban – noha állításával kapcsolatban a

---

<sup>43</sup> Ezt terjedelmi okokból ebben a cikkben nem részletezzük, de elsősorban a hatalmi- és revíziós törekvésekkel összefüggésben a 30-as és 40-es évek fordulóján készültek ugyanilyen módszertanú, a térképpel legtöbb esetben konkrétan is összefüggésbe hozható későbbi alkotások. Magyarországon ezek döntően az Államtudományi Intézethez köthetőek, de ismereteseek román és német példák is.

<sup>44</sup> Itt szeretném megköszönni Filep Antalnak, hogy 2014 júniusában a Néprajzi Múzeumban egy személyes beszélgetésünk során felidézte a Bátky-Kogutowicz térkép első példányai felkutatásának történetét, illetve a Cs. Sebestyén Károly szerepét firtató hozzászólást.

<sup>45</sup> Filep Antal: Kilencven éve jelent meg a történelmi Magyarország részletes, 1:300 000-es méretarányú nemzetiségi térképe. (első rész) 2010. i. m., 18.

kételkedésre semmi nem ad okot – teljes biztonsággal mégsem igazolható, mivel a kérdéses térkép Cs. Sebestyén Károly visszaemlékezése<sup>46</sup> szerint a II. világháborús ostrom okozta lakástűzben megsemmisült.

### *A módszer helye a kartográfiában*

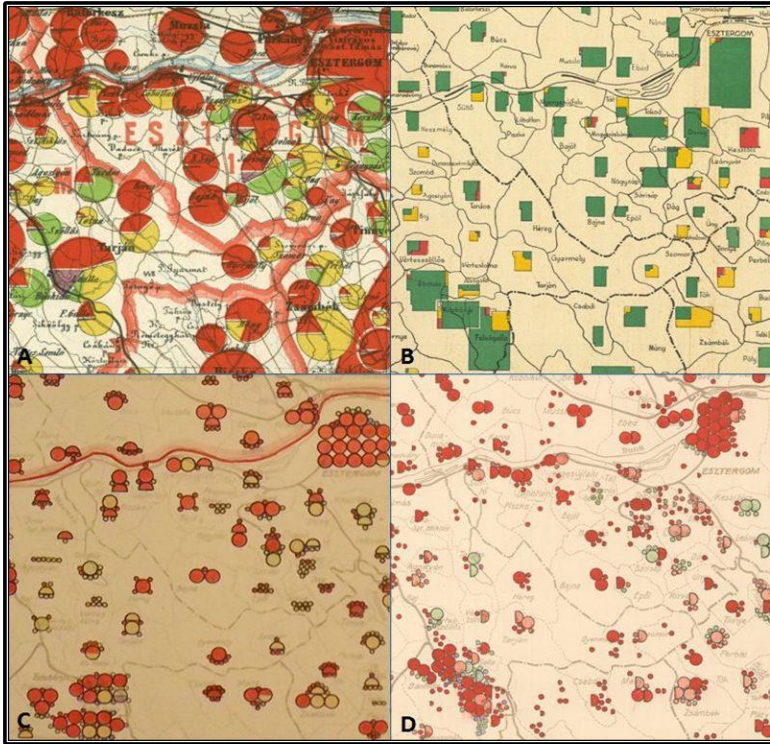
A népeloszlási térképek ábrázolási módszereivel a XX. század első felében sokat kísérleteztek, egy-egy térképmű elkészüléséhez sokszor 4-5 különböző módszerrel kísérletező térképvázat elkészültén át vezetett az út. Az etnikai térképeknek a „hol?” (pontos földrajzi hely), a „mennyi?” (mekkora népesség) és a „milyen?” (mely etnikumhoz, illetve adatgyűjtési körtől függően anyanyelvhez tartozó) kérdésekre kell egyidejűleg, lehetőség szerint minél pontosabban válaszolniuk. Az abszolút adatokkal dolgozó etnikai térképeknek több típusa is lehetséges, elsősorban a diagram- és ponttérképek sorolandók ide. A diagram- és ponttérképek nagyon hasonló logikai elgondolás mentén készültek, a kivitelezést tekintve ugyanakkor különböznek. Mindkét eljárásra igaz, hogy – felületszínezéses módszerrel ellentétben – nem terület, hanem létszamarányos, ugyanakkor a nemzetiségi/anyanyelvi összetétel ábrázolásában különböznek: előbbi osztott felületű diagramként, utóbbi különálló pontokként ábrázolta a különböző csoportokat.<sup>47</sup>

Mélyítve a módszertani vizsgálatot, további kategóriák különíthetők el.

---

<sup>46</sup> Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma EA 6372.

<sup>47</sup> Bartos-Elekes Zsombor: *A képpé formált adat...*, i. m., 2002, 5. l. <http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/sc/sc12/09bezs.pdf> (2014-12-28)



6. ábra: Különböző módszertanú, abszolút adatokat használó néprajzi térképek

Lelőhely: Hadtörténelmi Levéltár Térképtára B IX c 1082 (A), B IX c 1083/V (C), B IX c 1083/I (D), magángyűjtemény (B)

A korabeli magyar térképművekben számos példát találni, itt Esztergom és a mai Tatabánya környéki kivágatokon mutatjuk be ezeket.<sup>48</sup> Az úgynevezett diagrammódszerű térképeken belül megkülönböztethetünk kör (A)<sup>49</sup>- és négyzetdiagrammal (B)<sup>50</sup>

<sup>48</sup> A színezést tekintve a fenti kivágatokon jellemzően a piros szín jelöli a magyarokat, a zöld pedig a szlovákokat, kivéve a magyar-szlovák nyelvhatár térképét (B), ahol a helyzet a korszakban szokatlan módon fordított.

<sup>49</sup> *A Magyar Állam Közigazgatási Térképe. Anyanyelvi adatokkal kiegészítette a M. Kir. Központi Stat. Hivatal. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1908.*

készült térképeket.<sup>51</sup> Ezek lényegében ugyanazt ábrázolják, a kör, illetve a „négyzet” nagysága az adott csoport létszámát (abszolút adat), míg a diagramon belül a különböző színekkel jelölt részek aránya a különböző csoportok egymáshoz viszonyított arányát (fajlagos adat) fejezik ki. A pontmódszernél – az egyszerűbb összeszámlálhatóságot szem előtt tartva – jellemzően fix nagyságúak az adott jelek, az értékek „váltópénz-módszerrel” számlálандók össze.<sup>52</sup> A lehetséges megoldások aszerint különülnek el, hogy az adott térkép egy település bel- és külterületi népességét egybevontan (C),<sup>53</sup> vagy valós földrajzi helyén (D)<sup>54</sup> ábrázolja-e. A dolgozatban elemzett térképnek éppen a különválasztott külterületi népességábrázolás a legnagyobb, de nem minden előzmény nélküli újítása.<sup>55</sup>

---

<sup>50</sup> *A magyar-szlovák nyelvhatár vidékének és a szomszédos területeknek nemzetiségi térképe*. 1:200 000, Államtudományi Intézet, Budapest, 1942.

<sup>51</sup> Bartos-Elekes Zsombor: *A képpé formált adat...*, i. m., 2002. 3. l. <http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/sc/sc12/09bezs.pdf> (2014-12-28)

<sup>52</sup> Bartos-Elekes Zsombor tanulmányában a Bátky-Kogutowicz térképet konkrét példaként említi a pontmódszer példájaként, azonban módszertanát Telekihez köti. Ez utóbbi állítás vitatható, Teleki kezdeményezője volt a térképnek, de végül nem az ő tervezetét fogadták el. Bartos-Elekes Zsombor: *A képpé formált adat...*, i. m., 2002, 3. L. <http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/sc/sc12/09bezs.pdf> (2014-12-28)

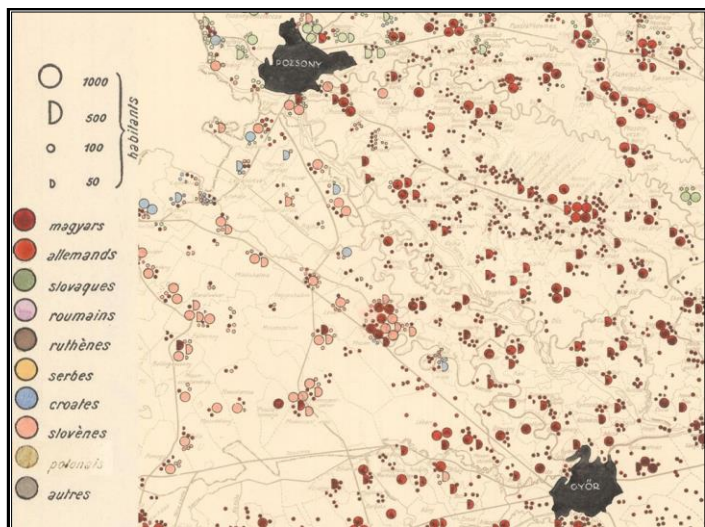
<sup>53</sup> *Magyarország 1:200 000-es méretarányú néprajzi térképe*. Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1918.

<sup>54</sup> Bátky Zsigmond – Kogutowicz Károly: *Magyarország 1:200 000-es méretarányú néprajzi térképe*. Budapest, Magyar Földrajzi Társaság, 1918.

<sup>55</sup> Érdekes megfigyelni, hogy a fenti ábrán bemutatott térképek sorrendjük szerint egyre összetettebb, kifinomultabb képet adnak a népesség területi eloszlásáról, illetve nyelvi/nemzetiségi viszonyairól, ugyanakkor ezzel párhuzamosan egyre kevésbé alkalmasak átfogó kép átadására.



„Etnikai” dimenzió



7. ábra: Bátky-Kogutowicz K. (szerk.): Magyarország 1:200 000-es méretarányú néprajzi térképe (részlet)

Lelőhely: Hadtörténelmi Levéltár Térképtára, B IX c 1083/I.

Az anyanyelvet az egyes körök kézi színezése útján fejezték ki. Ekkorra már fizikailag is különvált a két sorozat. A Bátky–Kogutowicz féle térkép színezése az Iparművészeti Főiskola helyiségeiben készült 15, majd 30 rajzoló segítségével,<sup>56</sup> míg a KSH neve alatt futó sorozatok színezése is a Központi Statisztikai Hivatal épületében történhetett.

A Bátky-Kogutowicz féle térkép jelmagyarázata kilenc különböző nyelvet (magyar, német, szlovák, román, rutén, szerb, horvát, szlovén, lengyel), illetve egy egyéb kategóriát különböztetett meg.

A legalapvetőbb probléma ezzel a térképsorozattal a mérete. Ezért is szerkesztették meg szelvényekre bontva, ilyen méretarány mellett ekkora területről ugyanis csaknem lehetetlen lett volna olyan térképet készíteni, amely egy lapon ábrázolja a történeti

<sup>56</sup> Cholnoky Jenő: *A magyar béketárgyalások...*, 1920, i. m., VII.

Magyarország területét. A 45 lap kezelése azonban rendkívül nehézkes, ami jelentősen ront a térkép használhatóságán. Ezt a szempontot különösen annak fényében érdemes hangsúlyozni, hogy a békeelőkészületek folyamán e térképekkel a többi békedelegációt kívánták tájékoztatni a történeti Magyarország etnikai összetételéről, illetve meggyőzni az álláspontjukról. A küldöttségek tagjai egyébként csak elenyésző részben kerültek ki a geográfusok közül (többségük politikus, diplomata, illetve egyéb tudományterület képviselője volt), így a térképek által közvetített politikai üzenet emiatt is érhetett nehezen célba.<sup>57</sup>

Az egységes képalkotást a választott módszertan is nagymértékben megnehezítette. Ugyanis a népességet ábrázoló jelek, ha a térképet egybeszerkesztve szeretnénk látni, a készítők legjobb szándéka ellenére is „elvesznének” a térben.

A térképek legnagyobb előnye a páratlan részletgazdagságuk, illetve a feltüntetett adatok tökéletes visszakövethetősége a népszámlálási adatsorok alapján.<sup>58</sup> Ezek a térképek kiválóak a kisebb területekre kiterjedő, részletes elemzésekhez, illetve pontos etnikai határ meghúzásához (már ahol ilyen létezik). Valószínűleg ennek a folyamatnak a helyi viszonyokra történő precíz alkalmazásának elősegítése volt a térképsorozat legfőbb célja. Emellett ezek a térképek nagyon hasznosak a más, egyszerűbb módszertanú, és/vagy relatív adatokkal dolgozó etnikai térképek ellenőrzéséhez: mivel kölcsönösen kiegészítik egymást. Tulajdonképpen a térkép elkészítésének legfőbb motivációja az volt, hogy a béketárgyalások során ezt a folyamatot – több más méretarányú és módszerű térképpel – elősegítse. Hogy végül ez a térkép (a magyar delegációval) ki sem juthatott a béketárgyalásokra, abban nagy szerepe lehetett annak, hogy az elkövetkezendő hónapokban több tényező szerencsétlen együttállása miatt nagymértékben romlottak a magyar fél tárgyalási pozíciói, továbbá ekkorra az Antant-hatalmak már meglehetősen határozott koncepcióval bírtak a Kárpát-medence

---

<sup>57</sup> A különböző békedelegációk földrajzi érvkészleteinek, majd ezeknek a két világháború közötti továbbélésének kiváló áttekintését adja Krasznai Zoltán 2012-es könyvében, francia elméleti háttérrel: Krasznai Zoltán: *Földrajztudomány...*, 2012, i. m., 262. A kérdéskört boncolgató legújabb cikk: Gyuris Ferenc: *Human Geography...*, i. m. 2014.

<http://ahea.pitt.edu/ojs/index.php/ahea> (2015-01-26)

<sup>58</sup> Klinghammer István szavaival élve ez a térkép tulajdonképpen egy grafikus népszámlálási adatbázis.

felosztásáról. Ilyen értelemben kijelenthetjük, hogy politikai hatása a térképsorozatnak egyáltalán nem volt.

### *A nemzetközi tudományos közvélemény megnyilatkozásai*

A vizsgált térképsorozatok a békekötés után, a '20-as évek elején kerültek a nemzetközi tudományos érdeklődés homlokterébe. Politikai szerepük ekkor már nem volt, illetve az legfeljebb a kibontakozó revíziós törekvések tükrében értelmezhető, mégis érdekes megvizsgálni, hogy milyen reakciót váltottak ki a térképek a nemzetközi szakmai közvélemény, kivált az antant hatalmak képviselői körében, illetve ezzel összefüggésben milyen mozgatórugók, beidegződések uralták a korszak tudományos gyakorlatát.

Az első nemzetközi reakció a Bátky-Kogutowicz-térkép 1:300 000-es, nyomtatott verziója kapcsán született Emmanuel de Martonne francia geográfus tollából.

De Martonne a francia emberföldrajzi irányzat egyik legtekintélyesebb képviselője, a béketárgyalások meghatározó geográfusa, a román kérdés referense volt. Doktori értekezését is Havasalföldről írta, a béketárgyalások folyamán pedig maga is készített etnikai térképet a románok lakta vidékekről.<sup>59</sup> 1920 márciusában megjelent cikkében sorra vette a korszak román vonatkozású etnikai térképeit. Ezek között említette meg a 300 000-es térképet:<sup>60</sup>

*„(...) A Bátky-Kogutowicz-féle új Magyarország-térképen a mindössze 100 fős települések is láthatóak, valóság-hű alaki ábrázolásban. Ez a statisztikához hű földrajzi megjelenítés az analitikus rendszerek minden előnyét magában foglalja, vannak azonban bizonyos hátrányai is. (...) A helységeket apró, színes körök jelölik, amelyek meghatározott számú lakosnak felelnek meg.*

---

<sup>59</sup> Martonne, Emmanuel de: *Répartition des nationalités...*, i. m., 1919. De Martonne ezen térképe számos torzítást tartalmaz, a legfeltűnőbb ezek közül Kolozsvár magyar és román adatainak hibás, fordított ábrázolása. 1946-ban azonban, Rónai Andrásnak a Közép-Európa Atlasz áttanulmányozása során elismerte, hogy 1919-ben hamis adatokat kaphatott. L. Rónai András: *Térképezett Történelem...*, i. m., 1993, 260.

<sup>60</sup> Martonne, Emmanuel de: *Essai de carte ethnographique des pays roumains...*, i. m., 1920, 86.

*Kiterjedt vonzaskörzettel rendelkező települések külterületeinek ábrázolásakor a köröket szükség esetén félkörök váltják fel. A térkép készítői jóformán semmit sem bíztak a véletlenre: a kivitelezés tökéletes.*<sup>61</sup>

A leírásból kiderül, hogy de Martonne szakmailag nagyra tartotta a térkép módszertanát, mindamelllett, hogy egyébként a magyar kiadású térképek adatforrásait csalással vádolta.

Kogutowicz Károly a trianoni békeszerződés aláírása után kísérletet tett arra, hogy térképének kritikáját a londoni Royal Geographical Society (Királyi Földrajzi Társaság) folyóiratában, a *The Geographical Journal*-ban megjelentesse.

A Royal Geographical Society levéltári anyagaiban található levelezésből kiderül,<sup>62</sup> hogy Kogutowicz Károly 1920. június 9-én, tehát alig 5 nappal a békeszerződés aláírása után levelet írt J. A. Lyonsnak, a Budapesten tartózkodó brit a gazdasági delegáció vezetőjének, hogy továbbítsa néprajzi térképének két példányát a brit Királyi Földrajzi Társaság számára. Ahogy levelében fogalmaz, szerette volna elérni, hogy a térképről politikai célzásoktól mentes, tudományos nézőpontú kritika szülessen. J. A. Lyons 1920. június 12-én továbbította a levelet a Társaságnak, illetve Bertie Cotterell Wallisnak azzal, hogy ez a térkép ugyan a mostani viszonyok feltüntetése nélkül a háború előtti Magyarországot ábrázolja, de zseniális módszerrel jeleníti meg a népsűrűséget és a különböző nemzetiségeket, így mindenképpen számot tarthat az érdeklődésre. Érződik ebből a levélből, hogy az angol delegáltat valóban lenyűgözte a térkép.

A levelek 1920. június 22-i dátummal kerültek bevételezésre a Társaság titkárságán, illetve ezzel párhuzamosan, június 21-én a könyvtár állományába felvették a Batty-Kogutowicz-féle néprajzi térkép 1:300 000-es verzióját. A Társaság titkársága június 25-én levelet írt az éppen távol levő B. C. Wallisnak, hogy kaptak egy nagyon bonyolult néprajzi térképet Magyarországról, és ha legközelebb bejön, vizsgálja meg, hiszen nála jobban senki sem ért a kérdéshez.

B. C. Wallis valóban a magyar kérdés első számú brit szakértőjévé vált a korábbi években. 1915 végén tartott egy előadást a Társaság székházában a nemzetiségi (anyanyelvi) összetétel ún.

<sup>61</sup> A fordításért köszönet Novotnik Ádám és Arató Annának.

<sup>62</sup> Royal Geographical Society Library levéltári anyagai, RGS/CB8 B. C. Wallis.

izovonalas térképi ábrázolásának lehetőségéről, Magyarország példáján, amely 1916-ban a Társaság folyóiratában cikként is megjelent.<sup>63</sup> Az elkövetkezendő években az Amerikai Földrajzi Társaság folyóiratában közölte Magyarország, illetve a Monarchia területét részenként, illetve nemzetiségenként izovonalas térképekkel feldolgozó cikkeit.<sup>64</sup>

J. A. Lyonsnak küldött válaszában a titkárság biztosítja őt, hogy nagy érdeklődéssel fogadták a térképet, megvizsgálják, és összehasonlítják B. C. Wallisnak a Magyarországról készült összetett térképművével. Mindazonáltal a levél írója megjegyzi, hogy a térkép szerkesztője bizonyára nem pártatlan, így szükséges korábbi referenciáinak megvizsgálása, mielőtt elfogadnák a cikket.

B. C. Wallis véleménye nem ismert. A térképről a *The Geographical Journal* 1921-es térképészeti mellékletében rövid, de más térképekénél hosszabb ismertetés<sup>65</sup> jelent meg. Ez az írás nem önálló térkép-kritika, hanem egy rövid, leíró-jellegű ismertetés, amely csak érintőlegesen szól a térkép értékeléséről, azonban módszertani szempontból a fogadtatás pozitív, mindemellett felhívja a figyelmet az angol nyelvű szövegek hibás voltára is. A levelezés és a benne szereplő apró hangsúlyok ugyanakkor kiváló mikrotörténeti adalékkal szolgálnak arra nézve, hogy a jobbára általános elismerést keltő, tudományos alapokon álló térképmű politikai jellegű előítéletek mentén miként képezett eleve „gyanús”, nyilvánvalóan részrehajló anyagot a britek szemében.

Az Amerikai Földrajzi Társaság folyóiratában 1922-ben megjelent, a korszak európai térképészeti munkáit összegző cikkében<sup>66</sup> Joerg említi meg a térképeket. A felsorolás-szerű cikkrészlet – tévesen – Teleki Pál szerkesztőmunkájának tulajdonítja a Bátky-Kogutowicz-féle 1:200 000-es néprajzi térkép mellett valamennyi 1:200 000-es KSH-sorozatot is. A leírás egészen pozitív

---

<sup>63</sup> Wallis, Berthie Cotterell: *Distribution of nationalities in Hungary...*, i. m., 1916, 177–187.

<sup>64</sup> Uő: *The Peoples of Hungary – Their work on the land...*, i. m., 1917, 465–481., Uő.: *The Rumanians in Hungary...*, i. m., 1918, 156–171., Uő.: *The Slavs of Northern Hungary...*, i. m., 1918, 268–281., Uő.: *The Slavs of Southern Hungary...*, i. m., 1918, 341–353., Uő.: *Central Hungary – Magyars and Germans...*, i. m., 1918, 421–435., Uő.: *The Dismemberment of Hungary...*, i. m., 1921., 426–429.

<sup>65</sup> Reeves, E. A.: *New maps and photographs...*, i. m., 1921, 262.

<sup>66</sup> Joerg, W. L. G.: *Recent Geographical Work in Europe...*, i. m., 1922, 479.

színben tünteti fel a térképet, különösen annak módszertanát méltatja. A cikkrészlet alapos, bár helyenként pontatlan információkat ad az egyes térképek tulajdonságairól.

### *Összefoglaló megjegyzések*

Összességében elmondhatjuk, hogy a térkép eredeti célját, a béketárgyalások befolyásolását nem töltötte be, nem tölthette be. Egyik legfőbb hatása abban áll, hogy a béke-előkészületek első elemeként sikerrel mozgósította közös, rendkívül sürgető munkára a különböző tudományterületek képviselőit. Mindemellett a későbbi évek revíziós törekvéseit alátámasztó tudományos munkák egyik alapvető háttérdokumentuma lett. A térkép módszertanilag nemcsak támaszkodott a korabeli nemzetközi kartográfia eredményeire, de annak élvonalába tartozott, és számos továbbélő újítással is szolgált. A népesség mennyiségi ábrázolása tekintetében kiváló térképmű méltán vált ihletőjévé későbbi térképműveknek is, ugyanakkor a minőségi megoldásokat tekintve ugyanúgy megfigyelhető a részrehajló színezés, a magyarok – és politikai megfontolások mentén a németek – optikai kihangsúlyozása. A nemzetközi tudományos közvélemény – politikai hovatartozástól függetlenül – ismerte és jellemzően elismerte ezeket a térképeket, kivált módszerüket és rendkívüli részletességüket, ugyanakkor az antanthoz tartozó geográfusok jellemzően politikai előítéletekkel viseltettek a térképek és szerkesztőik iránt. Hogy végül is ez a módszer napjaink etnikai térképezési gyakorlatában már nem játszik szerepet, leginkább annak köszönhető, hogy az 1945 utáni politikai fordulat eredményeként az etnikai térképezés általánosan ellehetetlenült a régióban, rendszerváltás után pedig a modern számítógépes térképészeti eljárások mellett feleslegessé vált ekkora méretű térképek kinyomtatása.

*Levéltári források*

Magyar Földrajzi Társaság levéltári anyagai 1918/16.

Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma EA 6372.

Royal Geographical Society Library levéltári anyagai (London),  
RGS/CB8 B. C. Wallis

*Önálló térképek*

Bátky Zsigmond – Kogutowicz Károly: Magyarország 1:200 000-es méretarányú néprajzi térképe. 1:200 000. Magyar Földrajzi Társaság, Budapest, 1918. 45 szelvény

Bátky Zsigmond – Kogutowicz Károly: Magyarország néprajzi térképe település és lélekszám szerint. 1:300 000. Magyar Földrajzi Intézet, Budapest, 1919. 12 szelvény

Központi Királyi Statisztikai Hivatal: A Magyar Állam Közigazgatási Térképe. Anyanyelvi adatokkal kiegészítette a M. Kir. Központi Stat. Hivatal. 1:360 000. Budapest, 1908. 9 szelvény

Központi Királyi Statisztikai Hivatal: Magyarország néprajzi térképe. 1:200 000. Központi Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1918. 45 szelvény

Sanson, Nicolas: Principatué de Transilvanie / tirée de W. Lazius, de I. Sambucus, et de G. Mercator &c. Par le Sr. Sanson d'Abbev. Geogr. ord.re de sa Maj.té; I. Lhuillier fecit. Párizs, 1664.

*Felhasznált irodalom*

- Anrick, Carl Julius: Karta över befolkningens fördelning Svergie den 1 januari 1917 by Sten de Geer (review). In: *Geografiska Annaler*. 1920, 373–377.
- Bátky Zsigmond – Kogutowicz Károly: *Névmutató Magyarország I: 300.000 méretű néprajzi térképéhez a magyar Külügyminisztérium megbízásából*. Budapest, Magyar Földrajzi Intézet, 1919.
- Berez Antal: A Berlinben tartott VII-dik Nemzetközi Földrajzi Kongresszus. In: *Földrajzi Közlemények*. 1899, 274–282.
- Bodo, Fritz – Hassinger, Hugo: *Burgenland Atlas*. Wien, Österreichischer Verlag, 1941.
- Cholnoky Jenő: *A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neullyben 1920 januárius-március havában*. I. kötet. Budapest, Magyar Külügyminisztérium, 1920.
- Filep Antal: Kilencven éve jelent meg a történelmi Magyarország részletes, 1:300.000-es méretarányú nemzetiségi térképe. (első rész) In: *Geodézia és Kartográfia*. 2010, 3. szám, 17–21.
- Filep Antal: Kilencven éve jelent meg a történelmi Magyarország részletes, 1:300.000-es méretarányú nemzetiségi térképe. (második rész) In: *Geodézia és Kartográfia*. 2010, 4. szám, 3-10.
- Filep Antal: A történelmi Magyarország etnikus viszonyainak térképi bemutatása az 1910. évi népszámlálás alapján. In: Nemes Erzsébet (Ed.): *A KSH Könyvtár 1945 előtti magyar és magyar vonatkozású térképei*. Budapest, KSH Könyvtára, 2013. 35–60.
- Fodor Ferenc: *A magyar térképírás. (I-III. kötet)*. Budapest, Honvéd Térképészeti Intézet, 1954-55.
- Fodor Ferenc: *A magyar földrajztudomány története*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia – Földrajzi Kutatóintézet, 2006.
- Geer, Sten de: Befolkningens fördelning på Gottland. In: *Ymer*. 1908, 240–252.



- Geer, Sten de: *Befolkningens Fördelning i Svergie beskrivning till karta i skalan 1:500.000.* Stockholm, Wahlström & Widstrand, 1919.
- Geer, Sten de: Anhang Anleitung zur Herstellung einer Volksdichtekarte nach Punktmethode. (übersetzung aus *Befolkningens Fördelning i Svergie*, Stockholm, 1919, von G. Erdmann) In: *17./38. Jahresbericht der Geographischen Gesellschaft Greifswald.* Greifswald, 1921.
- Geer, Sten de: A Map of The Distribution of Population in Sweden: Method of Preparation and General Results. In: *Geographical Review.* 1922, 1. szám, 72–83.
- Hettner, Alfred: Über bevölkerungsstatistische Grundkarten. In: *Geographische Zeitschrift.* 1900, 185–192.
- Hettner, Alfred: Erwiderung. In: *Geographische Zeitschrift.* 1900.
- Hettner, Alfred: Über bevölkerungsstatistische Grundkarten. In: *Verhandlungen des Siebenten internationalen Geographen-Kongresses, Berlin 1899.* II. Theil. Berlin, W. H. Kühl, 1901. 502–510.
- Hettner, Alfred: Diskussion. Über bevölkerungsstatistische Grundkarten. In: *Verhandlungen des Siebenten internationalen Geographen-Kongresses, Berlin 1899.* I. Theil. Berlin, W. H. Kühl, 1901. 176–180.
- Hettner, Alfred: Über die Unterschuchung und Darstellung der Bevölkerungsdichte. In: *Geographische Zeitschrift.* 1901, 498–514.
- Hettner, Alfred: *Der Friede und die Deutsche Zukunft.* Stuttgart–Berlin, Deutsche Verlags-Anstalt, 1917.
- Joerg, W. L. G.: Recent Geographical Work in Europe. In: *Geographical Review.* 1922, 3. szám, 431–484.
- Keményfi Róbert: Nemzeti, vallási és hagyományos gazdálkodási terek szellemi öröksége II. In: *A magyar nemzeti tér megszerkesztése. Térképzetek, térképek: fogalomtár.* Debrecen, Bölcsész Konzorcium, 2006.

- Kocsis Károly: Vegyes etnikumú területek társadalmának népességföldrajzi kutatása Szlovákia és a Vajdaság példáján. In: *Studia Geographica* 6. Debrecen, KLTE Földrajzi Intézet, 1989.
- Kocsis Károly: Adalékok az etnikai földrajzi kutatások és az etnikai térképezés történetéhez a Kárpát-medence területén. In: *Földrajzi Közlemények*. 1996, 2-3. szám, 167–180.
- Kocsis Károly – Tátrai Patrik: Contributions to the history of the Hungarian ethnic mapping. In: 2009. i. m., 241–249. In: Zentai L. – Györffy J. – Török Zs. (Eds.) *Térkép – Tudomány. Tanulmányok Klinghammer István professzor 65. születésnapja tiszteletére*. Térképtudományi Tanulmányok 13. *Studia Cartologica* 13. Budapest, ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék, 2006. 241–249.
- Kogutowicz Károly: Magyarország 1:200.000 méretű néprajzi térképe. In: *Földrajzi Közlemények*. 1918, 320–326.
- Krasznai Zoltán: *Földrajztudomány, oktatás és propaganda*. Pécs, Publikon Kiadó, 2012.
- Leighly, John: Obituary: Sten de Geer. In: *Geographical Review*. 1933, 4. szám, 685–686.
- Martonne, Emmanuel de: Essai de carte ethnographique des pays roumains. In: *Annales de Géographie*. 1920, 81-98.
- Mead, W. R.: Atlas over Danmark. II. Befolkningen By Niels Nielsen (Review) In: *The Geographical Journal*. 1962, 3. szám, 358.
- Papp-Váry Árpád: Teleki Pál a kartográfus. In: Csicsery Rónai István – Vigh Károly (Eds.): *Teleki Pál és kora*. Budapest, Occidental Press, 1992. 79–101.
- Pfeifer, G.: Alfred Hettner. 6. 8. 1859. Gedenkschrift zum 100. Geburtstag. In: *Heidelbergen Geographische Arbeiten*. Heidelberg–München, Keysersche Verlagsbuchhandlung, 1960. 64–65.
- Prosch, c. V.: Schwedische Arbeitserfolge in der Darstellung der Bevölkerungsverteilung. In: *Geographische Zeitschrift*. 1922, 105–112.

- Reeves, E. A.: New maps and photographs. In: *The Geographical Journal*. 1921. 7. szám, 261–272.
- Rónai András: *Térképezett Történelem*. Budapest, Püski kiadó, 1993.
- Tátrai Patrik: *Válogatott bibliográfia Köztes-Európa etnikai földrajzához és etnikai térképezéséhez (1691-2006)*. Budapest, MTA FKI, 2007.
- Tátrai Patrik: Utak és értelmezések napjaink magyarországi etnikai földrajzi kutatásaiban. In: *Regio*. 2014, 2. szám, 45–65.
- Uhlig, Carl: Erläuterungen zur bevölkerungsstatistische Grundkarten. In: *Geographische Zeitschrift*. 1900.
- Wallis, Bertie Cotterell: Distribution of nationalities in Hungary In: *The Geographical Journal*. 1916, 3. szám, 177–187.
- Wallis, Bertie Cotterell: The Peoples of Hungary – Their work on the land. In: *Geographical Review*. 1917, 6. szám, 465–481.
- Wallis, Bertie Cotterell: The Rumanians in Hungary. In: *Geographical Review*. 1918, 2. szám, 1918. 156–171.
- Wallis, Bertie Cotterell: The Slavs of Northern Hungary. In: *Geographical Review*. 1918, 3. szám, 268–281.
- Wallis, Bertie Cotterell: The Slavs of Southern Hungary. In: *Geographical Review*. 1918, 4. szám, 341–353.
- Wallis, Bertie Cotterell: Central Hungary – Magyars and Germans. In: *Geographical Review*. 1918, 5. szám, 421–435.
- Wallis, Bertie Cotterell: The Dismemberment of Hungary. In: *Geographical Review*. 1921, 5. szám, 426–429.

*Internetes elérésű források*

Bartos-Elekes Zsombor: A képpé formált adat: a népegysszerkezeti térképek ábrázolási módszereiről. In: Dr. Klinghammer István (ed.): *Térképtudományi Tanulmányok (Studia Cartologica)*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2002.

<http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/sc/sc12/09bezsz.pdf> (2014-12-28)

Gercsák Gábor – Klinghammer István: Lapok a Kárpát-medence etnikai térképezésének történetéből. In: *Magyar Tudomány*. 2010, 6. szám.

<http://www.matud.iif.hu/2010/06/02.htm> (2014-12-28)

Gyuris Ferenc: Human Geography, Cartography and Statistics. In: *Hungarian Cultural Studies*. 2014.

<http://ahea.pitt.edu/ojs/index.php/ahea> (2014-12-30)

Hajdú Zoltán: A magyar földrajztudomány és a trianoni békeszerződés. 1918-1920. In: *Kisebbségkutatás*. 2000, 2. szám.

[http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk\\_2000\\_02/cikk.php?id=244](http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2000_02/cikk.php?id=244)  
(2014-12-28)